

Eva și Jancsi Bleier

Jancsi: ... noi le-am sărbătorit pe toate:

Paștele catolic, Paștele ortodox, Pesah... Așa că am fost la Arad, la Paștele catolic...

Eva: ... pe urmă au venit copiii la noi și am mers de Paștele ortodox la o prietenă.

Ne întâlnim în hol, apoi ne retragem în camera de hotel, fiindcă niciunul din noi nu mai locuiește la Timișoara. Ne amintim de Școala Medie nr. 5 la care am mers amândouă, Eva și cu mine, de săptămânile pe care eu le-am petrecut la familia Bleier acasă. Povestim despre petrecerile la unul și la altul, prin anii '70, când cireșii erau în floare și dragostea plutea în aer. Eva și Jancsi s-au întâlnit pe atunci și s-au luat. Au trecut zeci de ani, dar când se privesc, ochii le sclipesc ca în prima tinerețe, iar zâmbetul complice destăinuie secretul familiei lor fericite.

Eva: M-am născut Eva Gal, la Timișoara, în 1948.

Mama, Hedwiga Goldzieher, s-a născut la Arad, în 1911, a trăit 95 de ani. Mama era dintr-o familie deosebită, cu multe personaje interesante în arborele genealogic. Avem un *Familienbuch*¹, un document foarte frumos, scris în germană cu litere gotice de un stră-străbunic Hirschl din Făget, care era cârciumar și negustor. Erau mulți medici în familie, eu am continuat tradiția. În Belgia s-a editat o carte cu toți membrii familiei, sute de persoane, începând de acum două sute de ani până la copiii mei. Era o familie ca în „Dallas”²! (*râde*) Cel mai celebru era Ignác Goldzieher³, istoric. Bunicul meu din partea mamei, Albert Goldzieher, a fost avocat. În timp ce el lucra la Curtea Marțială, pe front, în Primul Război Mondial, soția lui a murit. Mama mea a rămas astfel orfană la patru ani.

Era foarte talentată la gimnastică ritmică și profesoara ei de dans a vrut să o ia la Paris, dar părinții (tatăl ei s-a recăsătorit) nu au vrut să o lase, că au zis că e fată și trebuie să stea acasă, la cratiță, să se mărite... Cu regretul că nu și-a realizat talentul, a trăit toată viața.

Tata, Gyuri Gal, nume maghiarizat de la Gerstl, s-a născut la Făget în 1908, ca al treilea copil, mult doritul băiat. Mama lui a murit la naștere, deci, ambii mei părinți au fost orfani de mamă. Tata a fost crescut de mama vitregă, care a mai avut un băiat, Pista Gal. Pista a devenit comunist în ilegalitate, apoi a lucrat la Consiliul de Miniștri pe vremea lui Maurer și a circulat mult în străinătate. Când a fost delegat la ONU la Geneva, împreună cu toată familia, a născocit cineva că el n-ar mai fi vrut să se întoarcă. A fost rechemat definitiv... și s-a întors. (*Râdem*). Soția lui Pista a fost Magda Nyiri, ilegalistă, deportată la Târgu Jiu, la Mislea, apoi în Transnistria, împreună cu Medi Csalos și Ilus Hammer⁴. Fratele ei, Gyuri Nyiri, a studiat

¹ Livret de familie.

² Serial TV american

³ Ignác Goldzieher sau Ignaz Goldziher, 1850-1921, istoric, este considerat fondatorul studiilor islamice moderne în Europa.

⁴ Vezi interviul cu Annie Hammer.

medicină la Paris, era mare comunist, iar sub ocupația nazistă a fost salvat de o franțuzoaică cu care s-a căsătorit.

Familia lui tata s-a mutat din Făget, pentru că evreii nu aveau voie să locuiască în mediul rural. Un frate s-a mutat la Lugoj, altul la Arad, tata a ajuns la Timișoara. După ce a absolvit Liceul Piarist, la 18 ani, a fost angajat la *Industria Lânii*, cea mai importantă întreprindere din Timișoara pe vremea aceea și de acolo a ieșit la pensie, contabil-șef.

Mama a frecventat Liceul catolic la Arad, dar avea ore de religie cu rabinul. Pe rabinul Drechsler Matyi⁵ îl cunoștea foarte bine, el a și cununat-o la Timișoara cu primul ei soț, Feri Elias, inginer energetic șef la *Industria Lânii*. După 3 ani el s-a îmbolnăvit de tuberculoză, a murit... La 25 de ani, mama a rămas văduvă. A lucrat într-un salon de modă Jahn, care era în palatul Dornhelm, lângă Lloyd. Mergea toată vara la ILSA, la strand, făcea canotaj, juca tenis.

A început războiul. A trebuit să predea rachetele de tenis, schiurile, rucsacele, aparatul radio, pentru că evreii nu aveau voie să posedez astfel de lucruri. L-a cunoscut pe tata, în '41 s-au căsătorit. Au stat într-o garsonieră lângă depoul de tramvaie, unde stătea Müller néni, bine-cunoscuta croitoreasă pentru copii. Tata mergea seara să asculte știrile la un prieten bun creștin, care stătea aproape. În subsolul casei era un apartament pentru portar, un pantofar, iar nevasta lui avea cheie la garsoniera părinților mei. Într-o seară, tata a venit acasă și l-a surprins pe portar și nevasta lui cărând lucruri din garsoniera lor. Au lăsat doar rufe murdare într-o ladă. Tata i-a întrebat de ce fac asta. Au spus că evreii și-așa vor fi duși în Transnistria și de ce să ia alții lucrurile, de ce să nu le ia ei? Părinții mei au rămas cu ce au avut pe ei și nu au recuperat niciodată bijuteriile mamei moștenite de la mama ei. Pantofarul umbla cu hainele lui tata pe stradă. Li s-a făcut proces în 1948 și a scris și în ziar despre asta.

Părinții tăi s-au simțit în pericol de moarte?

Nu cred, deși nu puteau fi siguri că nu vor fi deportați din Timișoara. Tata a fost mobilizat pe loc, a fost declarat de neînlocuit în întreprindere și nu a fost în tabără de muncă. Toți evreii erau cu geamantanul la ușă, cu acte și valori și cele necesare pentru cazul deportării.

Ai simțit în copilăria ta că părinții au trecut prin vremuri grele ?

Mama a suferit foarte mult și a rămas cu nervii zdruncinați. Avuse o copilărie agitată, apoi o viață destul de grea... Foarte mult m-a iubit, dar era severă și ambițioasă, voia să realizeze prin mine tot ce n-a reușit ea. Era deșteaptă, citită, admirată de prietene și cunoștințe până la vârsta de 95 de ani. Era mult mai ambițioasă decât mine, așa că mi s-a părut că mă împinge tot timpul din spate.

Ți-a fost greu din cauza asta?

N-a fost ușor, pentru că tot timpul am avut impresia că nu sunt la înălțimea așteptărilor ei. Motiv pentru care am jurat că niciodată n-o să fac asta cu copiii mei. (Și?) Să zicem că am reușit! (Râde) Niciodată nu am făcut caz pentru o notă mică, dar un copil trebuie totuși îndrumat.

Jancsi: Mă numesc Jancsi Bleier, m-am născut în 1944 și ... sunt soțul lui Eva de 42 de ani! (Râsete) Pe linie paternă mă trag din două familii cu istorii diferite.

Numele de Bleier provine de la un strămoș care a locuit la Gyula, în Ungaria. Era tâmplar și figurează printre cei care au reprezentat legiunea maghiară din armata lui Garibaldi. I-am găsit

⁵ Vezi interviul cu Tiberiu Mozes.

numele într-o carte despre *Risorgimento*⁶ din Italia – prima înregistrare scrisă despre familia Bleier de care știu. Acest Bleier a avut patru băieți, trei „reușiți” și unul „nereușit”. Cei trei „reușiți” au fost avocați, cel „nereușit” a ajuns un fotograf care și-a schimbat numele în Székely Aladár și a devenit celebru prin fotografiile portret ale unor mari personalități maghiare, ca Béla Bartók și Ady Endre. La Gyula e o statuie și o stradă care îi poartă numele. Székely Aladár, singurul Bleier fără studii, a ajuns unul din primii fotografi artiști care a făcut furori în Ungaria. Bunicul meu a fost unul din cei trei avocați.

Bunica se trage din familia Brück. Cum intri în cimitirul evreiesc, pe dreapta se află cripta familială. Cel mai vechi strămoș este Salamon Brück, care, prin 1905-1907, a fost președintele Comunității evreilor din Timișoara. Cam în aceeași perioadă s-a construit Casa Brück din Piața Unirii, unde era *Weiss patika*⁷ și o plăcuță pe zid îl menționează ca pe unul din antreprenorii în timpul căruia s-a ridicat clădirea respectivă. Se pare că clădirea a aparținut Comunității la început, iar șeful Comunității locuia acolo cu chirie. Povestea o țin minte așa, vag, de la bunica mea care tot timpul povestea: „Când locuiam în Casa Brück...” Acest domn Brück era o personalitate interesantă și cu foarte multă trecere. În fiecare an închiria o casă la Buziaș, unde se muta toată familia în timpul verii. Un alt *story* de familie e că Franz Iosef, când a vizitat Timișoara înainte de Primul Război Mondial, a petrecut o noapte la Buziaș. Se pare că o parte din mobilierul nostru a fost mutat în casa în care a stat împăratul și se povestea că pe unul din fotoliile pe care le-am moștenit, mobilă neagră cu intarsii într-o stare deplorabilă, ar fi șezut Franz Iosef la Buziaș.

*În sinagoga din Cetate este o placă de marmură din 1868, care indică faptul că Franz Josef a fost prezent la inaugurare.*⁸

Bunicul meu, avocatul, care era cu optsprezece ani mai în vârstă decât bunica, s-a îmbogățit și a investit toți banii pe care i-a avut în pământ, că a zis că asta e investiția cea mai bună, și a arendat pământul. Pe la 38 de ani, a hotărât că termină cu avocatura și s-a apucat de pasiunea vieții lui – arheologia. A participat la săpături în Egipt și la noi în casă mai erau tot felul de piese originale aduse de el. Tragedia lui a fost că atunci când s-a întors din Egipt, a constatat că arendașii l-au dus la sapă de lemn și nu mai era deloc bogat. A murit la 42 de ani, prin 1916. Bunica a rămas singură cu doi copii, de 8 și 9 ani, și de aici ni se trage și nouă, ca și lui Eva, lipsa unei educații religioase.

Se păstrau obiceiurile evreiești la voi acasă?

Eva: Mama și tata, fiind amândoi orfani de mamă, nu au fost crescuți în tradiția iudaică, iar eu nici atât, dar ne simțeam desigur evrei. Asta îmi aduce aminte ce s-a întâmplat cu aripa familiei care s-a convertit. Un străbunic a fost inginer la Căile Ferate, la prima cale ferată Cenad-Arad. I s-a comunicat că îl dau afară dacă nu trece la catolicism. A zis că el nu poate, pentru că are o mamă bătrână și trebuie să spună *Kadiș*, dar copiii, dacă vor, pot să se convertească. În afară

⁶ *Risorgimento* din secolul al XIX-lea a fost procesul social, politic și administrativ care a avut ca rezultat final unificarea statelor din peninsula italiană într-un singur stat, Italia.

⁷ Vezi *Istoria unei farmacii timișorene* în acest volum.

⁸ Inaugurarea a fost, de fapt, în 1866. În 1868 s-a făcut, probabil, o re-inaugurare în onoarea împăratului.

de o fetiță, cea care a devenit mama mamei mele, toți copiii s-au mutat în Ungaria și au devenit catolici. Cu toate acestea, unul dintre ei a fost împușcat de horthyști. Povestea cu dat pantalonii jos și împușcat.⁹ Deși era creștin.

Bunica mamei nu se ducea la sinagogă, a zis că dacă fiica ei a murit și a rămas copilul orfan de mamă, înseamnă că nu există Dumnezeu. Totuși, cartea ei de rugăciuni pe care o am acasă se deschide singură la rugăciunea pentru copii...

Jancsi: Iar bunica mea a declarat că dacă Dumnezeu i-a luat soțul și traiul decent și a rămas singură, atunci ea nu mai are ce să caute relația directă cu Cel de Sus. (*Râde*) Totuși, tradițiile se cam păstrau în casă, în copilărie, țin foarte bine minte, puneam sfeșnicele de argint de Șabat. Oricât de sărac era un evreu, tot avea două sfeșnice.

Eva: Bucătăria evreiască eu la voi am mâncat-o, de sărbători. Când eram mică, tata a încercat să țină *Șabat*. Țin minte că punea pălăria seara, aveam *barches*¹⁰, tăia pâinea, zicea binecuvântarea. Mai târziu s-au pierdut obiceiurile. Dar de sărbătorile de toamnă ne adunam toți în fața Sinagogii din Fabrik, unde era tatăl tău, Matyi bácsi era la Sinagoga din Cetate.

Unchiul arhitect Gyuri Bleier, geniul familiei

Jancsi: Așa cum spuneam, bunicul meu, avocat-arheolog, a sărăcit cu siguranță, dar n-a sărăcit în măsura în care a crezut el, pentru că, de exemplu, la Zorlenț, o localitate între Lugoj și Reșița, am aflat asta când lucram acolo ca tânăr inginer electro, era un deal care se numea Blaieroane. Pământul acela, mi s-a spus, aparținuse familiei Bleier.

Au mai rămas niște resurse pentru a finanța studiul unchiului meu, fratele lui tata, Gyuri Bleier. Între cele două războaie era foarte greu pentru un evreu să facă facultate în România. Gyuri, „geniul” familiei, s-a dus să facă arhitectura la Stuttgart, în Germania, unde nu i-a ajuns că era evreu, a devenit și comunist, motiv pentru care a fost dat afară din Germania. Atunci s-a dus în Elveția, unde a terminat la Zürich arhitectura, și a devenit membru al Partidului Comunist Elvețian. Avea calități absolut deosebite, cânta la pian, compunea, desena extraordinar de frumos, picta. Am un album de timbre, ilustrat de el la 14 ani. Deși i s-a propus să rămână la Zürich ca asistent la facultate, el s-a simțit obligat să se întoarcă înapoi să-și ajute familia, care îi finanțase studiul. Bunica a vândut toate pământurile care i-au mai rămas. Se povestea cât de mult a pierdut prin împrumutarea regelui Ferdinand I din 1924, când veteranii de război au primit pământ, ceea ce înseamnă că era din categoria celor de la care se putea lua.

Unchiul meu s-a întors înapoi ca să ajute familia și sigur că tot comunist s-a întors, iar întoarcerea lui a avut un efect „pozitiv” asupra familiei, în sensul că familia a mai avut încă o persoană de întreținut! El, ca arhitect, nu putea să lucreze decât pentru evrei, iar evreii în timpul războiului nu construiau nimic. Așa că aveam un unchi arhitect grozav la Timișoara, dar care trăia din venitul de comis voiajor al tatălui meu. Pentru mine a fost nemaipomenit să-l cunosc. Era de o cultură fantastică. În perioada când își făcea studiile în Germania și în Elveția, neavând bani, nu

⁹ În anii 1944-45, în repetate rânduri au avut loc pe malul Dunării, la Budapesta, execuții în masă ale evreilor, care erau împușcați și aruncați în Dunăre. Bărbaților li se cerea să se dezbrace, pentru a vedea dacă sunt circumciși.

¹⁰ Doi colaci de pâine albă cu care se face binecuvântarea de vineri seară.

venea acasă în vacanță. Peste vară se angaja ca ghid turistic. Cunoștea fiecare biserică, fiecare pod, a călătorit prin toată Europa și știa să povestească frumos. Când s-a întors în România, a finanțat Partidul Comunist, n-a fost chiar membru de partid, dar a cotizat. L-am întrebat din ce cotiza, dacă nu câștiga bani? Cotiza din banii pe care îi dădea taică-meu, banii câștigați de tata îi mai dădea și partidului. Se povestea asta în familie întotdeauna cu zâmbetul pe buze. Nimeni nu reproșa ceva.

În 1945 s-a înscris în Partidul Comunist și a fost mutat la București să lucreze în grupul condus de Chivu Stoica, care a elaborat primul plan anual al României socialiste. Apoi a fost profesor universitar, nu știu dacă era profesor sau conferențiar, sigur era cadru didactic la Institutul de Arhitectură la București. A fost destul de bine până în '54 sau '56, când s-a constatat că ce predă el, istoria arhitecturii, nu lăuda suficient de mult poporul frate rus, deși lui îi plăcea arhitectura rusească. L-au dat afară din facultate și, ca să-l înfunde și mai bine, i s-a reproșat că a fost membru al partidelor comuniste din Germania și Elveția, care pe vremea aia erau considerate partide așa-zise deviaționiste. În consecință, a fost dat afară din Partidul Comunist Român și așa, brusc, de la facultate a ajuns la fabrica de chibrituri din Chițcani. N-a stat mult acolo, a reușit să se angajeze la Institutul Național care se ocupa de patrimoniul cultural și istoric și a scris monografii despre Biserica Neagră, Ada Kaleh, Alba Iulia. Aceste monografii le am. A publicat și în „Korunk”¹¹.

Nu mult, dar a construit totuși la Timișoara din '45 până în '48. Sunt trei case mari proiectate de el: *Casa cu trei fete*,¹² o casă de pe strada Ofcea, lângă Parcul Poporului, care are niște bărne exterioare, stil *Fachwerkhaus*, și a treia casă este chiar vizavi de ILSA, de la Neptun dacă mergi în sus spre Piața de Fân, pe partea Neptunului, o casă cu geamuri rotunde, de parcă ar fi hublouri de vapor.

Józsa și Elek Bleier, Edit și Ernő Neumann

Jancsi: Bun, deci, părinții mei au rămas aici, la Timișoara, bunica a locuit cu noi și ne-a crescut. Cele mai frumoase seri erau când venea și unchiul meu la noi. Atunci se cânta, că și tata și bunica aveau voce frumoasă și soră-mea, Juli, săraca. Unchiul meu cânta la pian și improviza, aveam o pianină și el era tot timpul la pianină sau punea discuri pe patefon. Tata a încercat să facă o carieră de cântăreț, avea o voce de tenor foarte frumoasă, dar în timpul războiului evreii nu puteau să dea decât concerte organizate de evrei. A dat concerte împreună cu Kato Willkovits, mătușa lui Peter Willkovits¹³. Am niște afișe acasă. Tata era destul de emotiv, de câte ori avea un concert, nu îi era bine. Când s-a înființat Opera din Timișoara în 1948, a fost la un concurs și nu a fost acceptat decât pentru cor. Tata a considerat că asta e sub demnitatea lui și a fost contabil până la pensionare. Avea multe pasiuni, mai ales geografie și istorie. Acasă aveam o bibliotecă foarte frumoasă și foarte multe cărți de călătorii pe care tata le citise pe toate. A urmărit totul pe hartă și

¹¹ Revistă culturală lunară clujeană.

¹² Vilă în centrul rezidențial, pe colțul bulevardului Loga cu str. Michelangelo, aproape de Parcul Rozelor, pe frontispiciul căreia este o sculptură cu trei personaje feminine, de unde denumirea „Casa cu trei fete”.

¹³ Vezi interviul cu Peter Willkovits.

deși nu apucase să călătorească prea mult, știa extraordinar de multă geografie. Cealaltă pasiune a vieții lui era tenisul de câmp. Eu am jucat mult mai bine ca el tenis, așa, ca să mă laud, dar persoana cunoscută era el. Toți mă cunoșteau ca pe fiul lui tata, până a murit el, la 64 de ani.

Mama mea, Józsa néni, cum o chemai tu, provenea dintr-o familie de învățători din jurul Lugojului. Erau trei fete și un băiat, băiatul a murit de tânăr, după el am primit numele de Iancsi. Tatăl ei, Armin Bodor, avea concepții ciudate pentru un învățător: fetele nu trebuie să facă școală, ci să facă șapte sau opt clase, câte se făceau pe vremea aceea, și să învețe o meserie. Asta a fost pentru mama toată viața un mare handicap, pentru că ea era o femeie foarte deșteaptă. Avea o inteligență nativă grozavă, știa foarte bine să se descurce în viață și să fie foarte hotărâtă. La noi în casă, taică-meu a fost prietenul meu, ceea ce am încercat și eu să fac cu fiul meu: să fiu tată bun, dar să fiu și prieten cu fiul meu. Asta este o treabă deosebită. A fi prieten înseamnă că te duci cu fiul tău pe munte, te duci cu fiul tău să înoți, te duci cu el să joci tenis, să bei o bere cu el, deci, nu numai să îi spui: „Învăță și-ți dau bani.” Asta a fost totdeauna dificil pentru mama să accepte, adică relația mea specială cu tata. Când discutam cu tata – asta era un mic snobism al ei – își dădea și ea cu părerea în domenii în care nu avea competențe. În schimb avea și ea un talent artistic deosebit – a confecționat păpuși la Teatrul de păpuși.

Până azi mai am trei păpuși făcute de ea, Dani s-a jucat cu ele când era mic, și sper să mai servească.

Păpușelele alea chiar au fost grozave. Recent a fost un mare eveniment aici, în Timișoara, a venit o trupă de balet pe gheață, *Parisul pe gheață*. Mi-am amintit că acum vreo 40 de ani a fost tot un spectacol *Parisul pe gheață* în fostul manej imperial, pe atunci sală de sport, actualmente sala nr. 2 a Teatrului. Au avut nevoie de niște păpuși în mărime naturală pentru reprezentația respectivă și mama le-a făcut! Drept recompensă, a primit două bilete gratuite și am mers noi, Juli și cu mine, la spectacol.

Mamele noastre au fost foarte bune prietene. Józsa néni a fost cea care s-a ocupat de mine când m-am născut, pentru că mama a făcut febră mare.

Asta nu știam. Îmi aduc aminte că eram vecini. M-am născut pe strada Asănești, nu mai știu, 3 sau 5. Și tu ai locuit acolo. (*La unsprezece.*) Știu că ai tăi jucau remi cu părinții mei. Ai mei nu erau religioși, dar știu că erau foarte buni prieteni. Iar din copilăria noastră a rămas anecdota povestită și repovestită, despre cum am fost eu cu Juli, soră-mea, săraca, la voi și am spart un bibelou (*Un cățel de porțelan*), dar nu am zis nimic, am declarat doar: „*Juli, most hazamegyünk - Juli, noi acum plecăm acasă!*” Mama ta n-a priceput întâi de ce trebuie noi să plecăm repede, iar apoi tot povestea și râdea cum am plecat noi repede de acolo!

Asta face parte și din legendele familiei mele.

Când tatăl tău a avut accidentul acela teribil, ai stat la noi câteva săptămâni, pentru că mama ta era cu tatăl tău prin spitale.

Am dormit în cămăruța de lângă bucătărie. Pentru prima dată în viață, nimeni nu m-a controlat și citeam până la ora trei, patru noaptea, a doua zi dormeam până la unu. M-am simțit minunat la voi. Casa era tixită de cărți și discuri, peste tot depistam obiecte prețioase, cărți, manuscrise, sculpturi egiptene, tablouri, mărturii ale unor expediții arheologice sau ale unor călătorii pe meleaguri exotice. Era și un laissez-faire pe care nu-l cunoscusem până atunci, o libertate de care noi, Juli și cu mine, ne foloseam cu modestie. Ea era pentru mine ca o soră mai

mare. O admiram, era atât de ageră la minte și atât de talentată. Iubeam râsul ei cristalin. Eu eram cea mică, Taki, de la „taknyos”(mucoasa), așa m-a poreclit Juli, iar eu mă complăceam în acest rol.

Nu pot să uit mirosul de cafea proaspăt rășnită care pătrundea din bucătărie în cămăruța mea.

Cămăruța aia a fost și a mea, ca student și tânăr inginer, că era cu intrare separată și n-aveam treabă cu nimeni când veneam acasă.

Când mă gândesc la tatăl tău, știi, eu nu îmi aduc aminte de el, ca rabin, ci ca om, ca de un prieten. Când mă duceam la dânsul, îi spuneam Ernő bácsi, eu nu îi spuneam „domnul rabin”, iar mamei tale îi spuneam Edit néni. Asta era relația. Sigur că atunci când am avut nevoie de el la înmormântări, din păcate am avut destule în familie, Ernő bácsi devenea rabin. Sigur că da. Făcea slujbele cum știa dânsul mai bine și întotdeauna pune ceva special, cum să spun, se vedea că participă ca un membru al familiei.

Eva: Și eu îmi aduc aminte foarte bine de el, încă de la serbările de la școală, unde te puneau să reciti. Eu îl țin minte, cum era și înaintea de accident, când era frumos și zvelt. De câte ori ne duceam la Comunitate pentru probleme, stăteam de vorbă, ne sfătuia, ne dădăcea, ne...

Se bucura să fie cu voi...

La Turnu Severin nu se prea cunoștea noțiunea de evreu

Jancsi: În 1972, Eva s-a mutat ca medic la Turnu Severin. Noi n-aveam locuință în Timișoara, îi spun cinstit, asta era chestiunea de bază. Stăteam cu socrii în două camere, eram patru persoane, plus fetița noastră, Andrea. Aici, la Timișoara n-aveam șanse să găsim nici post pentru Eva, nici locuință. N-a fost niciun post la repartiție pentru medici în județul Timiș. Atunci am găsit post la Hidrocentrală, la Turnu-Severin.

Ai crescut cu Hidrocentrala.

Oarecum, căci hidrocentrala a fost inaugurată pe 16 mai 1972 și eu am venit pe 15 ianuarie 1973, deci, după mai puțin de un an. Am fost șef de secție, pe urmă, după Revoluție, am ajuns director tehnic. Prima treabă interesantă a fost că la Turnu Severin nu se cunoștea noțiunea de evreu, că erau așa de puțini. Nu cunoșteam pe niciunul. Odată m-a rugat un prieten de-al meu neevreu să merg la înmormântarea unui prieten de-al lui evreu, că nu aveau *minian*. Lumea nu prea știa că sunt evreu, ceea ce știau era că sunt bănățean. La Porțile de Fier era un război între moldoveni și olteni. Moldovenii veniseră acolo în calitate de specialiști de pe Bistrița, de la centrala de la Bicaz, iar oltenii erau cu partidul. Mi s-a părut ciudat că eu m-am dus acolo ca inginer electric-energetician și după două săptămâni mi s-a propus să fiu șeful secției electrice. Deci, așa, să fii promovată șef de secție de la un simplu inginer nu era ceva normal. Mai ales că ulterior am văzut că promovările nu se făceau așa ușor. Numai că se certau moldovenii și oltenii pe cine să pună în postul de șef. Neavând pe cine să pună și decât să piardă postul, au hotărât că eu sunt destul de bun cu experiența mea de la IRE¹⁴ de patru ani și jumătate. Trebuie să recunosc că am fost ușor speriat, dar creșterea de salariu era de 650 de lei, asta era o sumă serioasă. De la 2200 am trecut la 2850. O treaptă era o sută de lei la fiecare doi sau trei ani. Deci, am câștigat 18

¹⁴ Întreprinderea de Rețele Electrice

ani! Și am primit locuință. Făceam meseria care-mi plăcea, în plus, s-a înființat și o facultate de subingineri, unde am predat, mai câștigam și un ban în plus, împrejurimile erau splendide, sunt splendide, că n-au dispărut, la 20 de km de oraș este și munte, și lac și tot ce vrei. Am reușit să ne luăm mașină în 1977, deci, la patru ani după ce am ajuns în Severin, și dacă aveai mașină, chiar cu restricțiile ale nenorocite din anii 80 cu 30 de litri sau 20 de litri, cât aveai pe lună, puteai să te duci la 20 de km înapoi, încolo. Și-aveam cort, făceam picnic.

Eva: Am avut și avantajul că, fiind evrei, am putut să călătorim în străinătate, spre deosebire de alții.

Jancsi: Asta a fost chiar un avantaj. Anti, un prieten de-al meu din Germania m-a invitat să-l vizitez. Era în '82. Mi-a trimis două sute de mărci, ne-a transmis invitațiile. Dar nu ne dădeau drumul să plecăm, nu ne dădeau pașaport. Nu spuneau că nu-mi dau, că asta mă deranja cel mai tare. Ziceau: „Veniți peste o săptămână”, „Veniți peste două săptămâni.” Între timp, am aflat că făceau „săpături”, inclusiv la portărea din Timișoara.

Eva: Voiau informații despre noi.

Jancsi: Aici avem o discuție contradictorie cu Eva, nu știu dacă eu am fost sau ea a fost...

Eva: Eu am fost. Am fost să întreb de pașapoarte și mi s-a recomandat să merg în audiență la șeful Inspectoratului de Miliție. Le-am spus că noi vrem să plecăm, numai noi doi, că avem doi copii, îi lăsăm aici și nu e nicio problemă, că noi ne întoarcem. Dacă am vrea să emigrăm, am emigra, noi suntem evrei și am putea să plecăm. Nu vrem să plecăm. Am primit pașaportul, iar în '86, ne-am dus la Paris, invitați de Papier Marci, prieten din copilărie cu tata. Tatăl lui a fost cantor în Sinagoga din Fabrik între cele două războaie.

Jancsi: În '86 am avut altă problemă: securistul de la întreprindere spunea că directorul nu îmi dă aprobarea, iar directorul spunea că securistul de la întreprindere nu îmi dă aprobarea. Când a plecat directorul în concediu, a semnat directorul adjunct și în cele din urmă, am plecat. Sigur că în condițiile alea, cu dormit în mașină, nu m-aș mai duce, dar atunci nu aveam o altă posibilitate.

V-ați gândit să emigrați?

Eva: Da, dar mama era deja bătrână, nu puteam să o lăsăm singură.

Jancsi: Singura manifestare de antisemitism pe care am sesizat-o a fost prin anii 2000, când ajunsese cunoscut nu numai în întreprinderea noastră, ci și în forurile tutelare. Unora le-a fost frică că vreau să ajung director. Atunci mi-a parvenit chestia asta: „Ce, vreți un jidan să vă fie director?” A fost prima dată când am auzit că se pomenește cuvântul ăsta. Paradoxul este că nici prin gând nu mi-ar fi trecut că aș putea să devin director. A fi director este mult prea complicat în lumea asta a noastră, pentru că ai tot felul de implicații cu partidul care e la guvern. Ca director tehnic, te ocupi de tehnic. Asta a fost singura dată în viața mea când s-a spus așa ceva în legătură cu mine. Nu de față cu mine, dar au fost destul de mulți prieteni care au fost de față și apoi mi-au povestit: „Ăla zice că ți-e prieten și uite ce-a spus.”

Cum a devenit Jancsi „antisemit”

Ce înseamnă să fii evreu?

Jancsi: Din punctul meu de vedere este simplu. Pentru mine, a fi evreu înseamnă să respecti o tradiție. Mă interesează extraordinar de mult tradiția evreiască, dar, poate nu e frumos să spun, eu sunt ateu. Nu cred. Nu cred, dar rămân câteva treburi care sunt foarte greu de explicat. Să-ți enumăr câteva. Latinitatea poporului român este, de exemplu, o chestie absolut ciudată. Cum s-a păstrat latinitatea aici, într-o oază din asta slavă? Sau: crearea Ungariei. Au trecut atâtea popoare migratoare mult mai puternice decât triburile alea maghiare, și uite, au făcut un regat care a subjugat secole de-a rândul popoare din Europa. Altceva: evreii nu au avut o țară. Cum au reușit să supraviețuiască timp de două mii de ani, cu toate că au fost persecutați și expulzați? Este și asta o minune. După mine, cunoașterea tradițiilor este esențială pentru a supraviețui ca popor. Îmi pare rău că nu cunosc suficient de bine aceste tradiții, și acum, ca pensionar, cum spune Eva, învăț bucătărie evreiască! Nu găsesc, ci citesc despre ea și despre altele.

Eva: A apărut o carte de bucătărie evreiască „Ca la mama acasă”, am primit-o cadou de ziua mea. Sunt descrise și obiceiurile, ce se face de Șabat, cum se spune *Kiduş* și treburi din astea.

Jancsi: Acum recuperez. Cu asta mă ocup. Intru pe internet, în special ungurii au multe informații despre evrei. Comunitatea evreiască este puternică acolo, dar și antisemitismul este mult mai puternic, din păcate.

Vezi o corelație între cele două?

Eu zic că da, trebuie să existe o corelație.

Cu cât mai mulți evrei, cu atât mai mult antisemitism?

Sigur. Eu nu pot să spun că nu-mi plac ungurii, dar eu nu pot să uit istoria aia cu *nyilas*¹⁵, fasciștii unguri. Unul din frații bunicului meu a avut un băiat care a lucrat cu Wallenberg¹⁶ la distribuția pașapoartelor, *Schutzpass*-urile. L-au împușcat pe malul Dunării, *nyilas*-ii ăștia, tot așa, cu dat jos pantalonii, ca pe fratele bunicii lui Eva. Țsta e motivul pentru care mie nu mi s-a făcut *bris*¹⁷, știi? Era imediat după război și asta se întâmplase cu vărul lui tata.

Ungurii totdeauna au suferit, pentru că realizările lor sunt optzeci la sută reprezentate de evrei. Ei se tot laudă cu circa o sută de premianți Nobel. Românii nu se pot lăuda decât cu vreo doi și nici ăia n-au prea trăit în România. La unguri sunt, totuși, aproape o sută, numai că nouăzeci la sută sunt evrei, știi? Aproape toți ziaristii, comicii lor celebri sunt evrei, comentatorii de la televizor, ș.a.m.d., până în ziua de astăzi. De asta suferă.

Ai o explicație pentru această superioritate intelectuală?

Eu cred că se datorează educației, în primul rând. Mai există ceva care a ajutat mult, cu toate că era și în defavoarea evreilor: ghetoul. Pe de o parte, prin izolarea în ghetou, evreii și-au păstrat obiceiul de a citi, scrie și studia. Nu exista evreu analfabet. Pe de altă parte, ghetoizarea ducea la degradarea speciei umane, în cazul acesta, a evreului. De aia apăreau evreii ăia urâți cu nasul mare, ca și habsburgii, la care le ploua în gură. Habsburgii se tot căsătoriseră între ei, așa că li s-a degenerat bărbia... Tot așa și evreii, se tot căsătoreau între ei... Acum în Israel, evreii s-au adunat din toată lumea și prin amestecul de rase, tinerii israelieni sunt nemaipomenit de frumoși. Iar

¹⁵ Partidul Crucilor cu Săgeți (în maghiară *Nyilaskeresztes* sau *Nyilas-Keresztes Párt*) a fost un partid politic maghiar nazist și antisemit. Liderul formațiunii a fost Ferenc Szálasi.

¹⁶ Raoul Wallenberg, (1912 - data morții necunoscută), diplomat suedez la Budapesta care a salvat viața a mii de evrei unguri, acordându-le *Schutzpass*, pașapoarte de protecție.

¹⁷ *Bris* (idiș), *Brit Mila*, ritualul de circumcizie

explozia de creativitate este consecința directă a ieșirii din ghetou și a emancipării care a început în secolul al XVIII-lea.

Ei bine, la armată am devenit antisemit! (*Râsete*) Am făcut armata la Bacău, din '67 vara până în ianuarie '68, la tancuri. În aceeași companie eram studenți de la Timișoara și de la Iași. Ne-a împărțit în grupe, ne-a pus după înălțime. Cum s-a întâmplat treaba asta, nu știu, dar deși eram o sută de oameni acolo, cinci din șapte în grupa mea am fost evrei. Când au întrebat: „Ce ești?”, am spus: „Evreu.” „Tu ce ești?” „Evreu.” „Și tu?” „Evreu.” Nu mergea așa, atâția evrei într-o grupă... Ne-au împrăștiat. Vorbeau *idiș*, asta nu mă deranja deloc, era ceva foarte frumos, mie îmi pare rău că nu știu *idiș*, dar aveau niște apucături absolut ciudate. Erau complet incuți. A fost o surpriză! Erau complet incuți. Unitatea avea o bibliotecă foarte bună, puteai să-ți iei cărți și timp aveai berechet acolo. Și eu tot luam cărți... Băieții erau deștepți și curioși. Văzând ce citesc, mă întrebau: „Cine e scriitorul ăsta?” Eu eram de-a dreptul uimit că ei nu aveau habar. Bun, până aici, totul a fost în regulă. Tocmai atunci apăruse cartea lui Irving Stone, „*Agonie și extaz*”. Unul din băieții ăștia, Moise Ștrul îl chema, era din Dorohoi, se căsătorise cu o fată din Bacău, înainte de a ajunge la armată. Cred că trebuie să fi fost cumplit să ai nevasta în Bacău și tu să stai în unitatea militară. Cel puțin șase săptămâni n-aveai voie să ieși din cazarmă. El a sărit o dată, a sărit de două ori peste gard să se ducă la nevastă, asta am înțeles, apoi a fost prins. Până aici totul în regulă. Dar după aia, în loc să fie băgat la bulău, cum se spunea pe vremea aia, el pleca cu mașina comandantului de companie. Mai rău, se ducea seara cu mașina în oraș. Deci, a plătit familia din Bacău pentru el. Culmea a fost când am văzut că vine de la nevastă-sa cu „*Agonie și extaz*”. I-am zis: „Mă, e nemaipomenită cartea asta, dă-mi-o și mie s-o citesc.” „Nu ți-o dau, c-o șifonezi.” Ooh! De aia zic că am devenit eu „antisemit”, între ghilimele. (*Râde*) Mă, după ce că eu te învăț ce să faci, ce să citești, tu nu-mi dai cartea aia, că poate o șifonezi? Păi, tu ai luat cartea aia s-o ții în bibliotecă? (*Râdem*)

Nepoții cunosc povestea familiei

Eva, tu ai avut de-a face cu antisemiți?

Eva: Nu, eu n-am simțit asta pe pielea mea niciodată. Niciodată. Nici eu, nici copiii. Avem mulți prieteni români, nici nu se discută pe tema asta. Copiii s-au căsătorit cu creștini și n-au avut niciodată vreo problemă cu familiile lor. Cu cuscii ne înțelegem foarte bine.

Vor cunoaște nepoții povestea familiei din partea evreiască ?

Toți știu că au un părinte evreu. Circula pe internet un filmuleț cu *Merry Christmas* și *Happy Hanukkah*, ceva drăguț despre o familie mixtă, unde se cântau și dansau cântece și dansuri evreiești în jurul bradului de Crăciun. L-am trimis și lui Robi, nepotul meu cel mai mare, la care el a spus: *Și eu sunt așa? Și eu sunt evreu?* I-am zis: *Și tu ești, după mamă.* Iar fiul nostru Gary merge cu fetele lui la Purim, în fiecare an. El este și membru al Comunității.

Relația voastră este admirabilă și aveți o familie frumoasă.

Jancsi: Da. Chiar sunt mândru de treaba asta, inclusiv de copii și de nepoți. Acum, să-mi laud nevasta! Am o nevastă grozavă, pentru că, măi, să ai doi copii și să ai un soț plecat cu lunile de-acasă, nu e ușor să suportți. Adevărul e că profesional, m-am străduit să fiu un pic mai bun

decât ceilalți, în sensul că voiam ca ei să aibă nevoie de mine, nu eu să am nevoie de ei. Și trebuie să recunosc că n-am cerut niciodată nimănui nimic. Am fost promovată... M-am ocupat cu puneri în funcțiune, am fost trei luni la Tismana, am fost aproape trei ani, cu intermitențe, la Porțile de Fier II. Când se strica ceva, mă sunau și-mi spuneau: „Te duci acolo.” Sigur că mi-a plăcut. Am lucrat și cu nemți, și cu ruși, chiar înainte de '89, că mă descurcam cu limba engleză. Asta a fost un avantaj, știi? M-au promovată, n-am cerut eu. Și să bat în lemn, am avut succese. Dar Eva m-a ajutat mult, pentru că dacă ea s-ar fi plâns tot timpul, „Tu nu ești acasă, stai acasă!”, n-ar fi mers.

Acum rămânem în Severin, așa am hotărât, că n-avem niciun motiv să plecăm de-acolo, avem mulți prieteni. Vara, activitatea de bază este de „bunic responsabil”. (*Râsete*) Avem și noroc că fosta întreprindere unde am lucrat are o bază sportivă, unde sunt bazine de înot, așa că cu copiii îmi este foarte simplu, ne ducem să înotăm.

Eva: Eu nu am de gând să mă pensionezez deocamdată.

Jancsi: Eva, fiind medic de familie, poate să lucreze în continuare, să fie sănătoasă! La Severin avem patru camere mobilate, așa cum ne place nouă, în sensul că avem cărți, avem de toate. Dacă cumpărăm ceva în Timișoara, trebuie să luăm ceva mult mai mic, că nu mai avem nevoie de patru camere. De ce să renunț la toate tabieturile mele? Am constatat că este nemaipomenit să fii în relații grozave cu copiii, dar distanța de două sute de kilometri este exact cum e mai bine.

Eva: Ne vedem o dată pe lună. Și vin și copiii la Severin.

Jancsi: Apropo de gluma pe care a povestit-o Eva cu Hanuca și cu Crăciunul, noi am sărbătorit Paștele catolic, Paștele ortodox, Pesah, pe toate le-am sărbătorit. Așa că am fost la Arad la Paștele catolic...

Eva: ... pe urmă au venit copiii la noi și am mers de Paștele ortodox la o prietenă.

Interviu realizat de **Getta Neumann** la Timișoara, iunie 2012.